

osuda montiranoga sudskog procesa protiv Stepinca od Hrvatskog sabora, 14. veljače 1992. godine.

U dvanaestom poglavlju, "Priprema za proglašenje blaženim", autor je iznio pregled postupka Stepinčeve beatifikacije, od molbe za kanonizaciju koju je nadbiskup Franjo Kuharić uputio 1973. godine u Rim, proglašenja slugom Božjim 1993. godine, do proglašenja blaženim 1998. godine. U poglavlju je iznesen i sadržaj simpozija u povodu 50. obljetnice sudskog procesa nadbiskupu Stepincu te veći broj ilustrativnih priloga vezanih uz postupak beatifikacije.

U trinaestom poglavlju, "Alojzije Stepinac u umjetnosti", autor je iznio kratki pregled prikazivanja Stepinčeva lika i djela u likovnim umjetnostima, književnosti i glazbi, te osnovne informacije o Muzeju blaženog Alojzija Stepinca na zagrebačkome Kaptolu, otvorenome 2007. godine.

Razvidno je kako ova knjiga znatno nadopunjuje prethodno francusko izdanje. Njezin sadržaj, s mnogobrojnim citatima i ilustrativnim priložima, zorno opisuje društveno-politički kontekst u kojemu je Stepinac djelovao. Zbog toga se može zaključiti da, iako je u posljednje vrijeme objavljen veći broj knjiga s novim dokumentima, ova knjiga ima iznimnu vrijednost.

JOSIP KAJINIĆ

Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak I. 1945.-1952.*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb Slavonski Brod 2008., 823 str.

Ova knjiga Miroslava Akmadže značajna je za razumijevanje položaja Crkve u komunizmu. Njezin sadržaj čitateljima daje detaljan i jasan uvid u položaj Katoličke crkve u Hrvatskoj i odnos komunističkih vlasti prema njoj. U ovome, prvome, svesku autor je obradio razdoblje od dolaska komunista na vlast, 1945. godine, do trenutka prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice, u prosincu 1952. godine. Autor je iznio velik broj priloga koji prikazuju crkveno-državne odnose te rasvjetljavaju događaje u Katoličkoj crkvi i oko nje koji su obilježili vrijeme neposredno nakon dolaska komunista na vlast u Jugoslaviji. Građu za ove knjige autor je ponajviše crpio iz fondova Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, osobne ostavštine Svetozara Ritiga, IV. sabora NRH, Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju NRH, te Nadbiskupskoga duhovnog stola. Također, autor je podatke crpio iz velikog broja tiskovina i relevantne literature koja obrađuje crkveno-državne odnose od 1945. do 1952. godine.

U uvodu je iznesen jezgrovit pregled najznačajnijih obilježja crkveno-državnih odnosa od 1945. do 1952. godine. Ovdje se autor osobito osvrnuo na *Pastirsko pismo* katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. godine u kojem su biskupi izrazili svoj prosvjed protiv ubijanja i uhićenja svećenika, oduzimanja crkvene imovine, zabrane katoličkog tiska, te velikog broja drugih oblika državne represije u odnosu na Katoličku crkvu. Zatim se autor osvrnuo na problematiku komunističkih insceniranih izgređa, donošenja protucrkvениh zakona, sudske procese nad svećenstvom, osnivanje staleških udruženja katoličkih svećenika, te uzroke i povode prekida diplomatskih odnosa između komunističke Jugoslavije i Svete Stolice.

Knjiga je sadržajno podijeljena u dva dijela. Prvi dio knjige, pod naslovom „Opće dopisivanje“, sadržava 191 dokument koji kronološkim redosljedom prikazuju korespondenciju i razgovore predstavnika Crkve i komunističke vlasti. Ovdje je autor prikazao dokumente koji sadržavaju široki spektar tema i problema u crkveno-državnim odnosima zbog čega su i naslovljeni općim dopisivanjem. Autor je objavio 31 dokument iz 1945., 18 iz 1946., 31 iz 1947., 37 iz 1948., 20 iz 1949., 21 iz 1950., 24 iz 1951., te 9 iz 1952. godine. Među njima se nalazi 90 predstavki, 89 pisama, 3 brzojava, 3 dopisa, 1 čestitka, 1 podnesak, te 4 zapisnika razgovora između predstavnika crkvenih i državnih vlasti. Ovi dokumenti rasvijetljavaju mnogobrojne činjenice koje zorno prikazuju položaj Crkve i postupke komunističke vlasti prema njezinom svećenstvu i njezinoj imovini.

U drugom dijelu knjige, pod naslovom „Predmetno dopisivanje“, autor je prikazao dokumente koji se odnose na pojedinu temu i problem u crkveno-državnim odnosima. Ovaj dio obuhvaća vrlo velik broj predstavki, pisama, izvješća i brzojava koji razjašnjavaju pojedine probleme u crkveno-državnim odnosima. Ovdje je autor objavio ukupno 369 dokumenata. Među ovim dokumentima nalazi se 245 predstavka, 112 pisama, 6 izvješća, 2 brzojava, 1 dopis, 1 žalba, 1 molba, te 1 zapis razgovora predstavnika crkvenih i državnih vlasti. Razlika između ovoga dijela i prethodnoga dijela knjige je u metodi prikazivanja ovih dokumenata. Dok su dokumenti općeg dopisivanja prikazani samo kronološki, dokumenti predmetnog dopisivanja crkvenih i državnih vlasti izneseni su za svaku pojedinu problematiku, u posebnim poglavljima. U prvom poglavlju autor je iznio dokumente, 15 pisama i 1 predstavku, koji prikazuju zauzimanje katoličkih biskupa i redovničkih poglavara za svećenike i druge osobe koje je komunistički režim osudio. Sljedećim poglavljem autor je objavom 5 pisama i 15 predstavki obradio problematiku fizičkih napada na katoličke biskupe i svećenike. Zatim je objavom 8 pisama, 34 predstavke i 1 zapisa razgovora crkvenih i državnih vlasti iznesena problematika vjerskog odgoja mladeži u školama. Pitanje rada vjerskih škola obrađeno je uz objavu 20 pisama, 27 predstavki, 1 dopisa, te 1 žalbe crkvenih vlasti upućenih državnim institucijama. U petom poglavlju autor je vrlo opsežno proanalizirao problematiku zauzimanja crkvenih zgrada od komunističke vlasti u Jugoslaviji. Ovdje je autor iznio pitanja zauzimanja Nadbiskupskoga dječakškog sjemeništa u Zagrebu, zgrade Dubrovačkoga kolegija, župnog dvora u Ozlju, školske zgrade Družbe sestara kćeri Božje ljubavi u Legradu, Nadbiskupskoga konvikta u Požegi, župne kuće u Vodicama, ispražnjene sjemenišnih zgrada u Splitu, oduzimanje nekretnina Vjersk Zakonske zaklade u Zagrebu, te značajan broj drugih predmeta vezanih za zauzimanje crkvenih zgrada. Autor je ovdje objavio 20 pisama, 39 predstavki, 1 izvješće te 1 molbu koji prikazuju crkveno-državni odnos oko problematike zauzimanja crkvenih

zgrada. Šesto poglavlje posvećeno je problemu konfiskacije. Autor je izdvojio slučajeve Narodne tiskare i kinematografa Prosvjeta u Zagrebu o kojima je iznio 6 pisama te 1 predstavku. Sedmo poglavlje sa 6 predstavlki, posvećeno je predmetu izvlaštenja Doma za klerike Hvarske biskupije. Osmo poglavlje prikazuje problematiku agrarne reforme, o čemu je autor uz opsežnu analizu objavio 13 pisama te 15 predstavlki koji prikazuju velik broj činjenica o oduzimanju crkvenog zemljišta. Na ovo se poglavlje neposredno nastavlja sljedeće u kojem je objavom 2 predstavlke dan problem izvlaštenja nadarbinskog zemljišta Katoličke crkve. Desetim poglavljem obuhvaćeni su ostali oblici oduzimanja crkvene imovine uz izdvojene primjere oduzete imovine redova dominikanaca, salezijanaca i franjevac. Ovdje su objavljena 2 pisma te 15 predstavlki koje prikazuju zorne činjenice o postupcima državnih vlasti prema imovini ovih crkvenih redova. U jedanaestom poglavljju je objavom 2 pisama i 25 predstavlki obrađena problematika oskvrnuća vjerskih zgrada i simbola. Dvanaesto poglavlje obogaćeno je s 3 pisma, 7 predstavlki, te 1 brzojavom, posvećeno prijedporima crkvenih i državnih vlasti oko pitanja vjerskih blagdana. Trinaesto poglavlje, s 4 pisma i 5 predstavlki, prikazuje nastojanje crkvenih vlasti da spriječi zakonsko ukidanje vjerničkog skupljanja milodara za Crkvu. U četrnaestom poglavljju autor je objavio 4 pisma i 27 predstavlki koji rasvjetljavaju probleme koji su nastali odlukom državnih vlasti da se crkvene matične knjige predaju tijelima državne uprave. Petnaesto poglavlje autor je posvetio uvedenim porezima koje su državne vlasti nametnule Katoličkoj crkvi s namjerom da je osiromaše te tako onemoguće u njezinu djelovanju. Ovo je poglavlje obogaćeno s 5 pisama, 11 predstavlki, te 1 brzojavom koji zorno rasvjetljavaju ovu problematiku. U šesnaestom poglavljju iznesena su 4 pisma i 4 predstavlke koji prikazuju slučajeve ciljanog ometanja dušobrižništva u bolnici Sestara milosrdnica u Zagrebu. U posljednjem, sedamnaestom poglavljju autor je objavio jednu predstavku te 2 pisma koji prikazuju problematiku zabrane i onemogućavanja vjerskog tiska. Autor je izdvojio slučajeve onemogućavanja tiskanja tjednika *Istina*, zapljenu tjednika *Gore Srca*, te zabranu tiskanja katoličkog kalendara *Danica*.

Može se zaključiti kako je ova knjiga značajna za razumijevanje crkveno-državnih odnosa u razdoblju od 1945. do 1952. godine. Također, njezin sadržaj upozorava na višegodišnji autorov trud koji je uložen pri skupljanju građe za izradu knjige. Knjiga će poslužiti kao vrlo dobar temelj za buduća istraživanja tematike položaja i djelovanja Katoličke crkve te crkveno-državnih odnosa u vrijeme komunističke vlasti u Hrvatskoj.

JOSIP KAJINIĆ